

AFRIKAANSE KRIJGSHEREN¹, VERSTERKING OF ONDERMIJNING VAN HET HISTORISCH KAPITALISME?

Stephanie Vervaet

*Belfortstraat 34
9000 Gent
Belgium*

e-mail: vervaet_stephanie@hotmail.com

SUMMARY

African warlords, reinforcement or undermining of the historical capitalism?

*With the end of the Cold War, global economic and political changes
made African leaders rearrange their patrimonial politics towards*

---

¹ Aan het einde van de Koude Oorlog ontwikkelden zich in conflictgebieden, zoals Birma, Colombia, Cambodja, Afghanistan en delen van Sub-Sahara-Afrika, krijgsheren aan het hoofd van gewapende groepen (Mackinlay, 2000). Dit artikel beperkt zich tot Afrika en steunt in hoofdzaak op materiaal verzameld over het Oeganda van president Museveni. Duffield (1999) stelt dat in Afrika onder invloed van verschillende lokale omstandigheden en internationale relaties een onderscheid gemaakt kan worden tussen warlords op basis van hun economische activiteiten. In West- en Zuid-Afrika controleren en exploiteren krijgsheren waardevolle goederen, zoals hardhout en diamant (bv. Charles Taylor (Liberia en Sierra Leone - NPFL), Jonas Savimbi (Angola - UNITA)). In de Hoorn steunen de economieën van krijgsheren op buitenlandse giften (bv. via de diaspora) en ontwikkelingshulp (bv. John Garang (Soedan - SPLA)).

warlord strategies. The aim of this paper is to find out what the influences are of these evolutions for the capitalist world-system. Is warlordism nothing more than a way of surviving for third world countries or does it affect historical capitalism? Is the upsurge of warlords an expression of the crisis of the modern world-economy or is it on the contrary capitalism pur sang? This paper does not provide a conclusive answer to these questions. It is only an attempt to consider warlords in the world-system from diverse perspectives.

Key Words: *Capitalist World-System, African Warlordism, State-Building, Mafia, Anti-Systemic Movement, Colonialism*

INLEIDING

Vanaf het midden van de jaren '80 kregen Afrikaanse staatsleiders het steeds moeilijker om hun patronagepolitiek te onderhouden. Gesteund door interne oppositie eisten de financiële instellingen zoals het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank, en niet-Afrikaanse staatsfunctionarissen economische en politieke liberalisering als voorwaarden voor leningen en ontwikkelingshulp.² De toenemende mondialisering werd voelbaar binnen Afrika onder de vorm van nieuwe economische partners en opportuniteiten voor de politieke leiding, maar ook voor haar rivalen. Lokale factieleiders pasten hun rol aan aan deze veranderende omstandigheden en werden warlords: leiders van gewapende groepen die in staat zijn lokaal te heersen over een gebied, maar die financieel en politiek op internationaal niveau kunnen handelen zonder tussenkomst van de staat waarin ze zich bevinden.³ Afrikaanse leiders kwamen zodoende voor

---

² Machtige mogendheden, zoals de Verenigde Staten, hadden tot dan toe zwakke staatsleiders voorzien van financiële middelen in ruil voor diplomatieke of strategische steun in de Koude Oorlog. Dergelijk extern cliëntelisme maakte het heersers mogelijk om hun eigen patronagenetwerken te financieren. Dit betekent dat de leidende elite de macht kon behouden door een achterban en potentiële rivalen aan zich te binden in ruil voor een deel van de koek (Reno, 1998, p. 2).

³ Warlords verjagen of doden leden van de bevolking om zich te verzekeren van getrouwen. Hun groeperingen zijn dan ook geen effectieve legereenheden, maar steunen op willekeurig geweld en daardoor angstaanjagende aard. Op deze gewelddadige manier heersen ze over een territorium en haar bevolking om zichzelf en hun achterban te verrijken op basis van plunderingen en de exploitatie van lokale rijkdommen. Vaak slagen ze er ook in handig gebruik te maken van buitenlandse

de dubbele taak te staan zowel buitenlandse crediteurs en donoren alsook oude cliënten en 'strongmen' tevreden te stellen. Het antwoord bestond voor velen onder hen in een nog groeiende informalisering van marktactiviteiten ten koste van formele staatsinstellingen en een versterkte privatisering van staatsbezittingen in handen van in hoofdzaak private commerciële netwerken van politici. Als een uitvloeisel van deze marktcontrole zonder bureaucratie, gebruikten zwakke staatsleiders nieuwe en sterkere samenwerkingsverbanden met het buitenlandse bedrijfsleven om oude cliënten af te schudden en lokale 'big men' te onderdrukken. Dit betekent dat heersers opteerden om de bedreiging van warlordisme aan te pakken door de strategieën van krijgsheren te kopiëren: politieke macht op basis van controle over markten en commerciële activiteiten in plaats van over een territorium en zijn bevolking. Fanatieke zoekochten naar rijkdom en macht leidden tot een context van permanente conflicten die door middel van een oorlogseconomie nieuwe mogelijkheden creëerden zowel voor de heersende elites als voor hun oponenten (Reno, 1998 en Van Hoyweghen en Vlassenroot, 2000, pp. 107-114).

Deze ontwikkelingen staan in nauw verband met de perifere positie van het Afrikaanse continent in het door Wallerstein aangegeven kapitalistische wereld-systeem.⁴ Dit historisch kapitalisme is een uitbuitingssysteem waarbij de wereld één economische ruimte vormt waarbinnen sprake is van een geografische arbeidsverdeling die overeenstemt met een politieke ruimte van sterke en zwakke staten, respectievelijk de kern en de periferie. Deze paper gaat op zoek naar de invloed van het warlordisme op deze wereldconomie. De krijgsherenpolitiek van Afrikaanse leiders blijkt enerzijds positieve effecten

---

ontwikkelingsprogramma's en noodhulp. Door dit alles creëren ze een machtsbasis en vormen ze een bedreiging voor hun nationale regeringen. Ze hebben baat bij deze context van voortdurende chaos en geweld, en vertragen dan ook vredesprocessen (Mackinlay, 2000).

⁴ Dit betekent echter niet dat de Afrikaanse elite vrijgesproken kan worden van alle verantwoordelijkheid voor de intrede van krijgsherenpolitiek (Doom, 2000, p. 84). Verschillende actoren, buitenlandse financiële instellingen en ondernemingen, staatsleiders, binnenlandse rivalen... ontmoetten elkaar in een zwakke staatscontext, waarbij elke actor trachtte om zijn belangen na te streven. Afrikaanse zwakke staatsleiders dienden binnen dit kader een antwoord te vinden op de hoger vermelde taak (Reno, 1998, pp. 48-49).

te hebben, zoals politieke stabiliteit in Oeganda, maar tegelijk vooral negatieve consequenties, zoals regionale conflicten in het Gebied van de Grote Meren. Deze paradox kan worden uitvergroot, waarbij men zich niet alleen afvraagt welke impact deze gewijzigde politieke situatie heeft op zwakke staten in Afrika, maar ook hoe krijgsheren de wereld-economie versterken dan wel ondermijnen.

1. WARLORDISME ALS STAATSVORMING

Tilly (Reno, 2000, p. 3) beschrijft staatsopbouw als een vorm van 'georganiseerde misdaad'. Afrikaanse staten werden echter opgebouwd volgens Europese modellen met erg verregaande beïnvloeding door Europese staten. Zou het dan kunnen dat het toenemende geweld en de georganiseerde predatie een ommezwaai betekenen voor Afrikaanse zwakke staten? Kent Afrika onder de vorm van warlordisme een eigen staatsvorming?

Staatsvorming is een historisch proces dat zich heeft voorgedaan in Europa en dan later door Europa aan Afrika werd opgelegd. Warlordisme is echter een Afrikaanse ontwikkeling die steunt op een eigen logica gebaseerd op de socio-economische omstandigheden in Afrikaanse staten. Door dit warlordisme te vergelijken met staatsvorming is er dus sprake van ethnocentrisme of 'history by comparison' zoals Chabal het ooit heeft genoemd. Daar het wereldsysteem steunt op een interstatelijke structuur en er in dit artikel op zoek wordt gegaan naar de impact van krijgsherenpolitiek op dit systeem, wordt de Europese historische vorm 'staat' toch als maatstaf gebruikt.

Hier kunnen twee denkpijlen gevolgd worden. Enerzijds kunnen krijgsheren beschouwd worden als een zich ontwikkelende economische elite, waarmee de centrale autoriteit in de loop van de tijd rekening zal moeten houden. Maar anderzijds kan men krijgsherenpolitiek, meer bepaald de interventies in naburige landen, van zwakke staatsleiders aanzien als een terugkeer naar de vroeg-moderne Europese staatsopbouw.

Warlordisme als vorming van sterkere staten?

Staten in Europa kregen vorm tengevolge van onderhandelingen tussen heersers en hun onderworpen bevolking, over inkomsten noodzakelijk om oorlog te kunnen voeren (Tilly, 1992, pp. 206-207). Afrikaanse staten konden echter niet alleen na hun onafhankelijkheid en tijdens de Koude Oorlog genieten van buitenlandse steun, ze kunnen dit nog steeds. Zwakke staatsleiders, zoals President Museveni slagen erin om, ondanks betrokkenheid in conflicten, te beschikken over externe financiële middelen.⁵ Dit betekent dat ze niet afhankelijk zijn van hun burgers om de grensoverschrijdende interventies te financieren. Deze van buitenaf komende zekerheden omtrent het overleven van de staat en het regime verzwakken de stimulans om een doeltreffend bestuur uit te bouwen en aandacht te besteden aan de belangen van het volk.

Onderhandelingen vinden nu plaats in een extern kader waarbinnen de voornaamste diplomatieke en intellectuele zorg te vinden is in het soevereiniteitsprincipe. Enerzijds betekent dit dat zwakke staten blijven bestaan, hoe absurd hun politieke leiding ook is, en dat ze kunnen blijven terugvallen op dit principe om middelen te bekomen van buitenaf. Anderzijds kan men hier ook uit besluiten dat, aangezien zoveel belang gehecht wordt aan de bestaande staatsgrenzen, het weinig waarschijnlijk is dat oorlogen nog zullen leiden tot veranderingen van deze grenzen. Men mag echter niet vergeten dat de internationale gemeenschap, uit angst voor instabiliteit, de schending van dit principe door de vingers ziet. (Reno, 1998, 2000 en 2002 en Saey, 2004).

---

⁵ Jarenlang werd Oeganda door westerse landen gezien als een lichtend voorbeeld voor de rest van Afrika. In de tweede helft van de jaren '90 stroomde de ontwikkelingshulp Oeganda met miljarden binnen. Al die jaren hebben donorlanden echter de ogen gesloten voor wat er echt gebeurde. Zo is het conflict in Kongo nodeloos lang gerekt om de economische belangen van o.m. Museveni en zijn familie veilig te stellen. Sinds Museveni in 2005 de grondwet wijzigde om een derde regeertermijn als president mogelijk te maken is het Westen steeds kritischer tegenover hem. Zo verklaarde de Wereldbank in een rapport dat corruptie een 'mechanisme' geworden is om het regime van Museveni aan de macht te houden (Vermaas, 2005).

Tilly (1992, p. 4) schrijft dat staten steeds ontstaan vanuit competitie om controle over territorium en bevolking. Warlords zijn echter niet geïnteresseerd in territoriale macht, maar in de controle over markten en het beheersen van handelsnetwerken in ontvreemde rijkdommen. Reno (2000, p. 7) meent evenwel dat economische predatie in andere staten een welbekende strategie vormt om binnenlandse politieke onderhandelingen te beheersen. Zo is president Museveni niet op zoek naar een uitbreiding van Oeganda in Kongo, maar wendt hij de daar bekomen middelen wel aan om de Oegandese bevolking te voorzien van allerlei diensten om op die manier zijn regime intern te legitimeren. Het lijkt dan ook niet onmogelijk dat het conflict in Kongo de groei van interne orde en de opname in de wereldeconomie onder meer gunstige omstandigheden voor Oeganda realiseert. Reno (2000, pp. 7-8) meent echter dat het slechts tijdelijk zal zijn.

Predatie en staatsvorming in de periferie

Door Afrika's positie aan de rand van de wereld-economie kan oorlog voeren geen middel tot staatsopbouw zijn. Dit betekent niet dat militaire activiteit Afrikaanse regimes niet kan verplichten meer aandacht te besteden aan het organiseren van staatsinstellingen, maar dat deze inspanningen zullen falen en meer wanorde en zelfs zwakkere staten zullen voortbrengen.

De krijgsherenpolitiek van zwakke staatsleiders is afhankelijk van steun van buitenaf om de bevolking te voorzien van sociale voorzieningen, wat op zich reeds erg risicovol is. President Museveni dankt bijvoorbeeld zijn politieke en economische 'successen' in grote mate aan het feit dat financiële instellingen en functionarissen in sterkere staten Oeganda wensen voor te dragen als 'voorbeeldstaat' van geslaagde hervormingen. Bovendien maakt het ontbreken van een sterke band tussen burgers en bureaucratie regimes erg kwetsbaar (Tilly, 1992, pp. 207-208). Om staatsinstellingen uit te breiden zijn leiders, zoals Museveni tot slot niet alleen afhankelijk van externe actoren, maar ook van hun getrouwen die via het politieke systeem van patronage zichzelf kunnen verrijken in grensoverschrijdende conflicten.

Controle over het leger en de mogelijkheid om militairen in te zetten in andere landen is slechts een deel van staatsvorming. Het wordt destructief wanneer dergelijke predatie niet wordt ondersteund door de mogelijkheid van heersers om de plundersaars onder controle te houden. De economische dynamiek van gewapende bendes kan gelijken op deze van staten, maar duurzame instellingen kunnen niet worden opgebouwd zonder deze controle. Zo maken Oegandese militairen deel uit van uitgebreide internationale handelsnetwerken, waardoor ze kunnen profiteren van de rijkdommen van Kongo. Deze persoonlijke verrijking wordt hen mogelijk gemaakt door president Museveni als vorm van patronage.⁶ Door de contacten met buitenlandse zakenlui hebben ze na verloop van tijd zijn regime echter niet langer nodig om hun positie veilig te stellen en kunnen ze een eigen machtsbasis uitbouwen. De gecreëerde politieke macht is echter gebaseerd op de controle over commerciële activiteiten en niet over een grondgebied bewoond door burgers.

Het is duidelijk dat onder krijgsherenpolitiek de positie van staatsleiders erg kwetsbaar is. Het is dan ook weinig waarschijnlijk dat grensoverschrijdende conflicten, zoals in Kongo, een einde zullen maken aan de patroon-cliëntenrelaties van heersers, zoals Museveni, en sterkere staten zullen voortbrengen. Slechts wanneer een autonome commerciële klasse voordeel haalt uit economische en bureaucratische efficiëntie zal dit veranderen. Jammer genoeg voor Afrika dankt het grootste deel van de Afrikaanse zakenlui zijn economische succes nog steeds aan zijn positie in onder warlordisme hervormde patronagenetwerken. Zoals hoger al duidelijk gemaakt kunnen deze krijgsheren zich echter onttrekken aan de invloed van de staat. Aan de hand van hun relaties met buitenlandse zakenlui zouden ze op die manier kunnen ontwikkelen tot een onafhankelijke kapitalistische klasse, waarmee de politieke leiding rekening moet houden. Daartoe zouden deze gewelddadige ondernemers op een bepaald moment moeten stellen dat het extreme geweld economisch inefficiënt en risicovol is, waardoor ze een zekere businesscultuur wensen op te leggen, en zelfs maatregelen willen invoeren die beperkingen betekenen voor hun

---

⁶ Een voorbeeld is de halfbroer van de president, Salim Saleh, die aan het hoofd stond van het Oegandese leger in Kongo. Hij bezat er een aantal goud aankopende ondernemingen die in 1996 een goudexport van zo'n 60 miljoen dollar naar Oeganda realiseerden (Reno, 2002, p. 423).

activiteiten. Reno (1998, p. 32) meent evenwel dat krijgsheren als commerciële klasse niet geïnteresseerd zijn in bureaucratische efficiëntie en economische groei in hun eigen voordeel, maar veeleer de nadruk leggen op geweld en chaos om persoonlijke accumulatie te realiseren.

Afrikaanse staatsvorming en het wereld-systeem

Stel dat de krijgsherenpolitiek van Afrikaanse staatsleiders toch in staat is om de centrale autoriteit duurzaam te versterken of dat krijgsheren als economische elite toch belang menen te hebben bij een sterke bureaucratie, dan zou dit het einde kunnen betekenen van de erg zwakke positie van Afrika in de wereld-economie. De vraag is of er dan nog zou kunnen worden gesproken over 'staten' in de betekenis dat de leden ervan op eenzelfde grondgebied wonen. Het zou dan veeleer gaan over een originele vorm van staat of van politieke entiteit.

Warlordisme is, jammer genoeg, van geen betekenis in het eindigen van de Afrikaanse postkoloniale erfenis van zwakke staten en marginaliteit op gebied van de wereldeconomie en diplomatie (Reno, 2002, p. 420). Afrikaanse staten blijven zwak, maar op een hervormde wijze, "*suited to operating on the margins of the global economy*" (Reno, 1998, p. 13). Daar wereld-systeemanalyse geen uitspraak doet over welk soort zwakke staat aanwezig is in de periferie, lijken warlords dan ook geen directe bedreiging te vormen voor het historisch kapitalisme.

Toch lijkt krijgsherenpolitiek te leiden tot staten die niet langer staten zijn. Private ondernemingen nemen zowel politieke als economische functies op zich die in conventionele staten toebehoren aan staatsinstellingen.⁷ Politieke macht steunt op de betrokkenheid in internationale handel en op de controle over markten. Het soevereiniteitsprincipe wordt zowel geweld gedaan als aangewend om financiële middelen te bekomen. Dergelijke ontwikkelingen staan haaks op wat verwacht wordt van een nationale staat. Men zou hieruit kunnen besluiten dat ze het kapitalistische wereld-systeem dat steunt op het interstatelijke systeem in gevaar brengen. Anderzijds lijken deze

---

⁷ Een voorbeeld vormt de Zuid-Afrikaanse onderneming, 'Executive Outcomes', die 'veiligheidsspecialisten' voorziet aan private bedrijven, maar ook aan staatsfunctionarissen in o.a. Angola, Sierra Leone en Oeganda (Reno, 1998).

omstandigheden sterkere vormen van kapitalistische processen te zijn: privatisering van politieke functies, commercialisering van de politieke macht... Zijn deze elementen illustraties van het feit dat kapitalisme steeds verder doordringt in "*alle mogelijke sferen van sociale activiteit*" (Taylor, 2004, p. 2)? Betekenen ze op deze manier een aanwijzing dat het moderne wereld-systeem langzaam haar limieten bereikt?

Reno (1998, p. 226) meent dat krijgsherenpolitiek te vergelijken is met de crisis van het feodalisme, daar in beide situaties oude politieke vormen worden weggevaagd. Doom (2000, pp. 54-55) beschrijft de ontwikkelingen in Afrika als "*Chaos is aan het werk*". Uit deze wanorde zal echter opnieuw orde ontstaan, maar noch het pad, noch de uitkomst is voorspelbaar. Beide stellingen sluiten aan bij de voorstelling van Wallerstein (p. 160) die in 1983 neerschreef dat de komende 25 tot 50 jaar gekenmerkt zouden worden door verschillende vormen van chaos, zowel in de kern als in de periferie: "*What we shall be seeing is increased civil warfare. This is the face of the time of troubles. (...)*."

2. WARLORDISME ALS MAFFIA

Reno (2000, p. 17) meent dat de politieke autoriteit onder krijgsheren Taylor in Liberia weinig overeenkomsten vertoonde met een staat, maar veeleer met een maffiaorganisatie.^{8 9} Taylor (2000) beschouwt

---

⁸ Met warlords als maffiosi worden individuen en bendes bedoeld die betrokken zijn in de productie, handel, verkoop... van illegale goederen of in illegale activiteiten, waarbij gebruik gemaakt wordt van geweld. Maffia heeft hier echter niet enkel betrekking op krijgsheren die onafhankelijk van de Afrikaanse zwakke staat actief zijn, maar ook op staatsregimes die zich via krijgsherenpolitiek schuldig maken aan maffiapraktijken. Zo worden in Kongo ontvreemde rijkdommen, zoals goud en diamant via uitvoer langs Oeganda reguliere handelsproducten. Deze vorm van witwassen maakt het president Museveni mogelijk om de Oegandese exportcijfers aan te dikken en zo donoren en crediteurs tegemoet te komen.

⁹ Ook deze vergelijking impliceert ethnocentrisme. Zo is het belangrijkste verschil tussen maffiosi en krijgsheren dat de eersten doorgaans burgers zijn van een vrije samenleving. Hun vrijheid om te bewegen en communiceren wordt niet bepaald door hun eigen militaire sterkte, maar door de instellingen van hun gastland (Mackinlay, 2000). Opdat de impact van het warlordisme op de wereld-economie kan worden achterhaald, wordt hier evenwel gebruik gemaakt van de gelijkenis tussen beide groeperingen.

maffiosi als een anti-marktnexus die het kapitalisten mogelijk maakt om de markt te overstijgen.

Kapitalisme als anti-markt, warlordisme als kapitalisme

Volgens Braudel (Taylor, 2000) is het kapitalistische wereld-systeem verschillend van een marktsysteem en is het zelfs anti-markt. In een marktsysteem zijn ondernemingen onderworpen aan de wetten van vraag en aanbod, waardoor onvoldoende grote winsten worden gemaakt. Monopolies daarentegen realiseren voor een zekere tijd maximale winstaccumulatie. Het basismechanisme is macht dat het overstijgen van de markt mogelijk maakt. Taylor (2000) onderscheidt een aantal strategieën om tot monopolievorming te komen, die hij benoemt met de term anti-marktnexus. Eén van deze machts-configuraties die een kapitaalbezitter in staat stellen om de vrije markt te vermijden is maffia. Wanneer men warlordisme op deze manier benadert, blijkt het een strategie te zijn tot monopoliecreatie: kapitalisme in de zuiverste vorm.

Warlordisme als perifere tegenhanger van wereldsteden?

Tilly (1992, p. 3) bestempelt wereldwijde handelsnetwerken in dure, illegale handelsgoederen zoals drugs en wapens als machtige rivalen voor staten en voegt eraan toe dat ze een aanwijzing vormen voor het feit dat de hegemonie van staten niet voor eeuwig is. Taylor en Flint (1999, pp. 322-324) menen dat het ontnemen van functies aan territoriale staten door wereldsteden een indicatie kan zijn voor het feit dat de overgangsfase naar een wereld-systeem met een fundamenteel verschillende politiek zich heeft ingezet. Ze doen deze uitspraak met betrekking tot wereldsteden, maar men kan ze ook van toepassing achten op warlordisme. Zo stelt Reno (1998, pp. 1-2) dat er sprake is van een ineenstorting van de staat: buitenlanders nemen niet alleen economische functies op zich, maar ook politieke zoals de voorziening van interne veiligheid voor de politieke leiding. Bovendien meent Taylor (2000) dat wereldsteden als een uitzonderlijke vorm van regionalisme net als maffiosi een anti-marktnexus vormen. Men zou

kunnen afleiden dat er sprake is van een tweevoudige paradox. Enerzijds vormen krijgsheren en wereldsteden strategieën om monopolievorming te realiseren, wat kan beschouwd worden als de drijfveer van het historisch kapitalisme, maar anderzijds lijken beiden ook aan te geven dat de dominantie van de staat als machtsconfiguratie tanend is. Zijn deze overeenkomsten tussen wereldsteden en warlordisme puur toeval of valt er meer achter te zoeken?

Stel dat de traditionele politieke wereldkaart bestaande uit nationale staten daadwerkelijk plaats moet maken voor een zogenaamde "*map of world cities*" (Taylor en Flint, 1999, p. 324). Hoe zal de derde wereld dan worden weergegeven? Aan de rand van het wereldsysteem zijn immers weinig tot geen wereldsteden te vinden. Kan warlordisme hier een antwoord bieden? Hoger werd beschreven waarom krijgsherenpolitiek niet kan leiden tot staatsvorming. Is het echter niet mogelijk dat het de aanleiding kan zijn tot het ontstaan van een nieuwe vorm van politieke organisatie, de perifere tegenhanger van wereldsteden in de kern?

Reno (1998, pp. 22-23) stelt zich de vraag of de experimenten van politieke actoren in Afrika duurzame alternatieven vormen voor conventionele staatssoevereiniteit. Verder in zijn boek meent hij (p. 40) dat krijgsherenpolitiek gebaseerd is op de manipulatie van soevereiniteit, waardoor de vervanging van staten uitgesloten is. Maar vergeet men dan niet dat er ook warlords zijn die onafhankelijk van formele staatsinstellingen actief zijn in oorlogseconomieën? Bijvoorbeeld in Oost-Kongo zijn rebellen in die mate aanwezig dat de centrale autoriteit amper controle heeft over dit deel van het land. Kan men niet stellen dat staten in de periferie louter blijven bestaan omwille van het feit dat de internationale gemeenschap weigert de 'ondergang' van soevereiniteit te aanvaarden? Wat gebeurt er indien deze externe erkenning verdwijnt? Zal de periferie dan worden gekenmerkt door politieke structuren in de vorm van een soort maffia-organisaties of veeleer door alomtegenwoordige chaos?

Het bestaan en het belang van staten mag echter niet zomaar worden afgeschreven. Het in handen hebben van de staatsmacht is nog steeds erg aantrekkelijk en effectief ter manipulatie van de markt. Er lijkt sprake te zijn van een contradictie: enerzijds wordt het soevereiniteitsprincipe sterk geschonden, maar anderzijds wordt het aangewend om

activiteiten af te schermen, externe middelen te bekomen... Men zou hieruit kunnen afleiden dat de visie van Taylor en Flint (1999, pp. 322-324) omtrent de relatie tussen staten en wereldsteden ook kan worden aangegeven voor 'warlordorganisaties': *"This is not to say that territorial states are about to disappear; rather, world cities (warlord organisations) are becoming new loci of power, which will interact with states in new ways."*

Warlordisme als alternatief voor zwakke staten?

Volgens Saey (s.d., pp. 77-78) zijn staten één van de middelen waarmee kapitalisten markten kunnen beïnvloeden met het oog op winstmaximalisatie. Uit deze zin valt af te leiden dat er ook andere strategieën mogelijk zijn, zoals ook Taylor (2000) aangeeft aan de hand van anti-marktnexussen. Betekent dit dat het kapitalistische wereld-systeem kan blijven bestaan indien andere machtsconfiguraties, die het mogelijk maken om monopolies op te bouwen, staten verdringen? Politieke staatsmacht maakt het mogelijk om de competitieve markt te ontlopen, maar ook warlords en wereldsteden slagen in dit opzet. Zou dit kunnen betekenen dat 'warlordorganisaties' in de mogelijkheid zijn om staten te vervangen en tegelijkertijd de moderne wereld-economie 'in leven te houden'?

Stel dat krijgsheren de bovenhand krijgen in de periferie en zwakke staten verdringen. Volgens wereld-systeemanalyse is het bestaan van de periferie deels te wijten aan repressieve regimes die zelf profijt weten te halen uit de wereldeconomie via collaboratie met de elite in de kern, maar hun bevolking onderdrukken om opstanden te vermijden (Saey, 2004). Kunnen warlords deze voor het centrum voordelige situatie niet verderzetten? Hun politieke macht is zuiver gebaseerd op controle over markten en op hun positie in uitgebreide internationale handelsnetwerken, terwijl de uitoefening van deze macht enkel en alleen gebeurt op basis van repressie. Men zou zelfs kunnen zeggen dat ze de periferie nog meer perifeer zouden maken: zwakke staatsleiders trachten op de één of andere manier nog aandacht te schenken aan hun burgers, terwijl krijgsheren enkel

geweld gebruiken als onderdrukingsmiddel en hun persoonlijke belangen nastreven.¹⁰

3. WARLORDISME ALS ANTI-SYSTEEMBEWEGING¹¹

In deze paper werd nog geen aandacht geschonken aan het etnische aspect dat krijgsheren en hun strategieën kenmerkt. Sinds 1968 is er een nieuwe vorm van protest tegen het historisch kapitalisme opgedoken. In de semi-periferie en periferie is dit verzet etnisch-cultureel gekleurd (Saey, 2002, pp. 86-88). Maakt warlordisme deel uit van deze nieuwe vorm van anti-systeembeving?

Een eenvoudige vergelijking. (1) Nationalisme kwam tot ontwikkeling onder de overheersing door koloniale mogendheden. Men zou kunnen stellen dat warlordisme overeenkomstig tot stand kwam onder de voogdij van crediteurs en donoren. (2) Evenals anti-systeembevingen lijken krijgsheren en hun strategieën op middenlange termijn systeembestendig te zijn, en slechts op lange termijn anti-

---

¹⁰ Er zijn echter opmerkelijke verschillen waar te nemen tussen staatsleiders die een krijgsherenpolitiek toepassen. Terwijl president Museveni betrokken was in het conflict in Kongo, probeerde hij in Oeganda politieke netwerken te centraliseren en staatsinstellingen te versterken. Voor Taylor vormde infiltratie in Sierra Leone daarentegen een stimulans tot fragmentatie van staatsinstellingen en toe-eigening van de staatsmacht een middel om de bevolking op meedogenloze wijze uit te buiten. Toch moet ook de politiek van Museveni met de nodige voorzichtigheid worden benaderd als het gaat om de opbouw van een duurzamere en sterkere Oegandese staat. Bovendien is de stabiliteit in Oeganda te danken aan een regionaal conflict dat de Oost-Kongolese bevolking tot slachtoffer maakte.

¹¹ Protest tegen mistoestanden is van alle tijden. Vanaf de revolutie van 1848 neemt het echter niet meer uitsluitend de vorm aan van spontane rellen en revoltes. Het verzet komt sindsdien van anti-systeembevingen met een ideologie en een politiek op lange en korte termijn: het socialisme en het nationalisme. Zij strijden voor een rechtvaardiger, ethisch meer verantwoord systeem. Beiden zijn niet geslaagd in hun opzet. De reden voor de mislukking is gelegen in het volgen van een zuiver politiek-economische strategie, de verovering van de staatsmacht. Weliswaar zijn de anti-systeembevingen in hun strategisch opzet geslaagd, maar precies daardoor hebben zij hun systeem-ondermijnend karakter verloren. Door de staatsmacht te veroveren, werden zij verplicht de regels van het statensysteem te volgen. Sinds 1968 komt het verzet van nieuwe sociale bewegingen. Het nieuwe is voor een deel gelegen in het feit dat zij zich ook distantiëren van de (vroegere) anti-systeembevingen (Saey, 2002, pp. 85-87).

systemisch. (3) Ook warlords trachten de staatsmacht te veroveren en bovendien zijn krijgsherenstrategieën reeds doorgedrongen in de politiek van zwakke staatsleiders.

Onmiddellijk kunnen echter ook een aantal punten worden aangebracht die in tegenspraak zijn met deze vergelijking.

Eerst en vooral verzetten nationalistische strijders zich tegen de kolonisatoren, terwijl in het geval van krijgsheren veeleer sprake is van collaboratie dan verzet met betrekking tot de internationale donoren- en crediteurs-gemeenschap.

Ten tweede is het duidelijk dat warlordisme momenteel systeem-versterkend werkt, maar is het moeilijker te achterhalen hoe het anti-systemisch beïnvloedt of zal beïnvloeden. Krijgsheren schenden de principes eigen aan staten, wat leidt tot verzwakking van staats-structuren en mogelijks fragmentatie. Zoals hoger werd aangegeven is het echter niet helemaal duidelijk of de dominantie van krijgsheren ten nadele van staten in de periferie het kapitalistische wereld-systeem daadwerkelijk in gevaar zou brengen.

Als derde is het zo dat warlords nog steeds geïnteresseerd zijn in de verovering van de staatsmacht omwille van de vele economische voordelen die het soevereiniteitsprincipe kan realiseren, maar anderzijds blijken steeds meer krijgsheren onafhankelijk van de staat te opereren.

Tot slot worden anti-systeembewegingen geacht te strijden voor een rechtvaardiger en ethisch meer verantwoord systeem. Hebben warlords een ideologie?

Conflict als levenswijze

Wallerstein heeft te weinig oog voor sociale actoren en hun concrete motieven. De golf aan conflicten in de periferie heeft niets te maken met een verlangen tot vervanging van het wereld-systeem door een nieuw systeem dat meer vrijheid en gelijkheid belooft op wereldschaal (Doom en Vlassenroot, 1999, pp. 34-36 en Doom, 2000, p. 80). Wat de bevolking in de derde wereld wanhopig nastreeft, "*is to pick up some crumbs of the cake, even if they have to destroy the local bakery*" (Doom, 2000, p. 80). Rebellen, zoals het LRA in Noord-Oeganda onder leiding van Kony, strijden vanuit woede en frustratie niet voor

een radicale verandering, maar voor een verwoesting van het systeem (Doom en Vlassenroot, 1999, pp. 34-36).

Conflicten, zoals in het Gebied van de Grote Meren, komen tot ontwikkeling omwille van gevoelens van uitsluiting, waarbij etniciteit wordt gemanipuleerd ter rechtvaardiging en mobilisering. Hoewel deze marginalisering sterk verband houdt met de perifere positie van Afrika in het wereld-systeem, zoekt men de oorzaak veeleer dichtbij, in een duidelijke interne vijand. Terwijl anti-systeembewegingen worden gekenmerkt door een sterke universele en revolutionaire ideologie om de staat of de wereld te transformeren, is in het geval van politieke actie gedreven door etniciteit veeleer sprake van een inwaarts gerichte ideologie.

Het gevolg is dat er sprake lijkt te zijn van etnische conflicten, waarbij de elite etniciteit onder de vorm van politiek tribalisme aanwendt om persoonlijke belangen veilig te stellen, terwijl voor de massa identiteit als overlevingsstrategie een pragmatisch antwoord betekent op totale vervreemding (Van Hoyweghen en Vlassenroot, 2000 en Doom, 2000). De conflicten op zich vormen voor de leiding een middel om toegang te krijgen tot macht, status en welvaart: "*rebellion as a career*" (Doom en Vlassenroot, 1999, p. 36). Voor het volk betekenen ze enkel een overlevingsstrategie, een manier om middelen te bekomen die anders buiten hun bereik zijn: "*consummatory rewards as ideological drive*" (Doom en Vlassenroot, 1999, p. 36).

Tegelijkertijd worden warlords en hun volgelingen gemakkelijk gemanipuleerd door een militaire en economische 'overlord'. Verzetsbewegingen worden gekocht en verkocht op de markt door een staat, een politieke factie, een private organisatie... om de eigen belangen te dienen. Opstandelingen keren zich tegen het systeem, maar toch worden ze nog steeds door het systeem benut. "*Far from being an anti-systemic movement, they are all victims, imprisoned in their 'huis-clos'*" (Doom, 2000, p. 75). In plaats van de wereld te inspireren tot verzet tegen het kapitalistische wereld-systeem, vernietigen ze wat ze lijken te beschermen: hun identiteit (Doom en Vlassenroot, 1999, p. 36 en Doom, 2000, p. 75).

4. WARLORDISME ALS TERUGKEER NAAR KOLONISERING

Het wereld-systeem kan overleven door de heersende klassen te belonen en de grote massa te onderdrukken: het 'dilemma van politieke legitimering'. Bij de inlijving van Afrika als periferie was er geen sprake meer van geografische expansie, waardoor de legitimering onder de vorm van 'volkssoevereiniteit' reeds van bij het begin problematisch was voor Afrikaanse staten (Wallerstein, 1983, pp. 147-151). Desondanks probeerden zwakke staatsleiders na de onafhankelijkheid aandacht te schenken aan de belangen van hun burgers. Met de opkomst van krijgsherenpolitiek lijken deze pogingen voorgoed te zijn verdwenen, terwijl geweld en geloof als legitimeringswijzen de bovenhand krijgen. Dit heeft tot gevolg dat Afrikaanse staten nog zwakker en meer perifeer worden, waardoor men zou kunnen stellen dat warlordisme een redding betekent voor de interne legitimering van sterke staten in de kern: hoewel geen nieuwe gebieden meer kunnen worden ingelijfd in het wereld-systeem, komt de te verdelen koek op deze manier nog sterker en nagenoeg uitsluitend in handen van het centrum van de wereld-economie.

Warlordisme roept ook een tweede contradictie eigen aan het historisch kapitalisme op: het 'dilemma van accumulatie'. Enerzijds worden in bepaalde gebieden van het wereld-systeem (de kern) politieke stappen ondernomen om de vraag te vergroten en anderzijds wordt in andere delen (de periferie) het aantal lage loonarbeiders verhoogd.¹² Het laatste kan gerealiseerd worden door het omvormen van rurale werkkrachten tot stedelijke semi-proletariërs of door het uitbreiden van het wereld-systeem (Wallerstein, 1983, pp. 142-147). Vormt warlordisme voor de kern geen erg goedkoop alternatief: zwakke staatsleiders geven mijnconcessies rechtstreeks in handen van buitenlandse ondernemingen, militairen voeren handel in ontvreemde

---

¹² Kapitalisten trachten te monopoliseren. Grote winsten zijn echter aantrekkelijk en andere kapitalisten zullen proberen om tot de markt toe te treden. Zo ontstaan periodes van stagnatie en onevenwicht die vragen om hervormingen. In de eerste plaats kan men proberen de productiekosten (bv. door inkrimping van verloning) te verlagen. In tegenspraak met deze strategie kan men ook de vraag naar concurrerende producten laten stijgen (bv. door verhoging van verloning). Dit dilemma wordt 'onderdrukt' door toename van loonarbeid met ontoereikende verloning elders (periferie) (Wallerstein, 1983, pp. 142-147).

handelswaren langs informele kanalen... Is het 'dilemma van accumulatie' al zo ver gevorderd dat de reserve aan mensen die kunnen worden omgevormd tot semi-proletarische werkkrachten zo beperkt is dat plunderen noodzakelijk is?

Het lijkt alsof het centrum van het wereld-systeem opnieuw in die mate kan profiteren van de periferie als ten tijde van de kolonisatie. Reno (1998, p. 38) vergelijkt warlords en zwakke staatsleiders die krijgsherenpolitiek toepassen met de Belgische koning, Leopold II, die in de 19de eeuw Kongo bestuurde. Hij zwoer de kostelijke en tijdrovende uitbouw van staatsinstellingen af en bestuurde vanuit winstbejag de staat als een business. Net als nu sloot de internationale gemeenschap haar ogen en deed alsof de 'Congo Free State' daadwerkelijk een staat was. Deze vergelijking kan van toepassing geacht worden op Afrikaanse warlords, zoals Taylor. Terwijl de methodes van latere kolonisten treffende gelijkenissen vertonen met de krijgsherenpolitiek van leiders, zoals president Museveni, die in zekere mate trachten de belangen van het volk te verdedigen. Zo werden markten gemanipuleerd ter voorziening van schaarse middelen om de koloniale bureaucratieën te financieren en vormden buitenlandse bedrijven in ruil voor geprivilegieerde toegang tot rijkdommen en markten belangrijke partners van koloniale regimes (Reno, 1998, p. 21).

Warlordisme als antwoord op liberalisering

Warlordisme is het Afrikaanse antwoord op de toenemende mondialisering, voelbaar in het continent, en op de westerse roep om politieke en economische liberalisering. Het is het gevolg van de verdieping van kapitalistische processen. Volgens Saey (s.d., p. 116) is een dergelijke verdieping in staat om de belangen van kapitalisten op middenlange termijn te dienen, maar betekenen ze op langere termijn een ondermijning.

De hervormingsprogramma's hebben niet geleid tot sterkere staten en evenmin tot een sterke economische ontwikkeling, maar tot krijgsherenpolitiek, die Afrikaanse staten zwak houdt. Bepaalde kenmerken van warlordisme, zoals schending van soevereiniteit, staan haaks op principes van het kapitalistische wereld-systeem en zijn zo misschien een uitdrukking van de crisis die het doormaakt. Maar mag men het

falen van de hervormingprogramma's en het Afrikaanse antwoord onder de vorm van warlordisme niet beschouwen als een redding voor de moderne wereld-economie? Indien Afrika economisch en politiek sterker zou worden, zou dat niet het einde betekenen van het wereld-systeem dat gekenmerkt wordt door een driedelige geografische structuur?

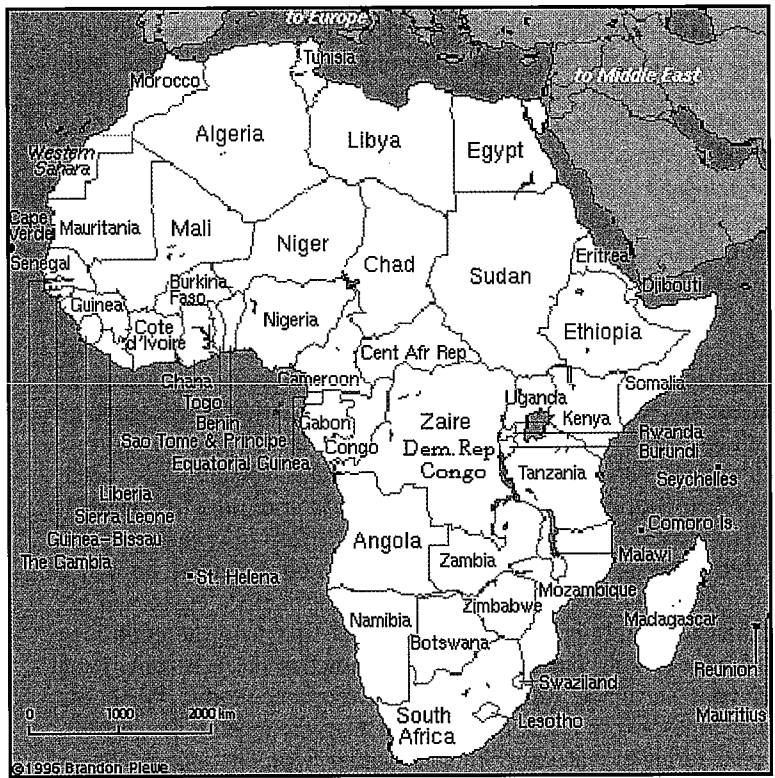
Men zou zelfs kunnen stellen dat de bemoeienissen van financiële instellingen, zoals het IMF, leiden tot een terugkeer naar omstandigheden zoals onder het kolonialisme. Buijtenhuijs (2000, p. 93) citeert Birmingham: "*In zeker opzicht betekenen de nieuwe dogma's in de politieke economie een terugkeer tot de vroeg-koloniale periode toen publieke voorzieningen minimaal waren en het bedrijfsleven dominant was (...)*." Afrika is in een nieuwe vorm van afhankelijkheid terechtgekomen, waarbij het buitenland een grote invloed kan uitoefenen op de politiek van staatsleiders.

Robinson (Reno, 1998, p. 36) beschrijft de relatie tussen lokale politieke strijd en mondiale economische connecties als "*imperialism by invitation*". Wie in staat is om deze internationale relaties te controleren bevindt zich in een sterkere positie dan rivalen. Heersers richten zich zowel tot crediteurs en donoren als tot private ondernemingen, terwijl lokale *strongmen* hun plaats zoeken als schakel in wereldwijde handelsnetwerken. In deze relaties mogen Afrikanen niet beschouwd worden als totaal onafhankelijk van hun partners in de kern. Er is sprake van manipulatie om hun persoonlijke belangen na te streven en veilig te stellen. Toch vallen Afrikaanse staten op deze manier ten prooi aan de uitbuiting door het kapitalistische wereld-systeem. Afrika wordt getroffen door een hevige competitie, waarbij de buitenwereld beschouwd wordt als de enige betrouwbare 'bondgenoot' en op die manier kan profiteren van allerlei privileges. Mag men niet stellen dat deze 'bondgenoten' die voor een groot deel, onder andere door de vroegere kolonisering, aan de oorsprong liggen van de problemen die Afrikaanse staten treffen, de grote winnaars zijn van de opkomst van warlordisme?

CONCLUSIE

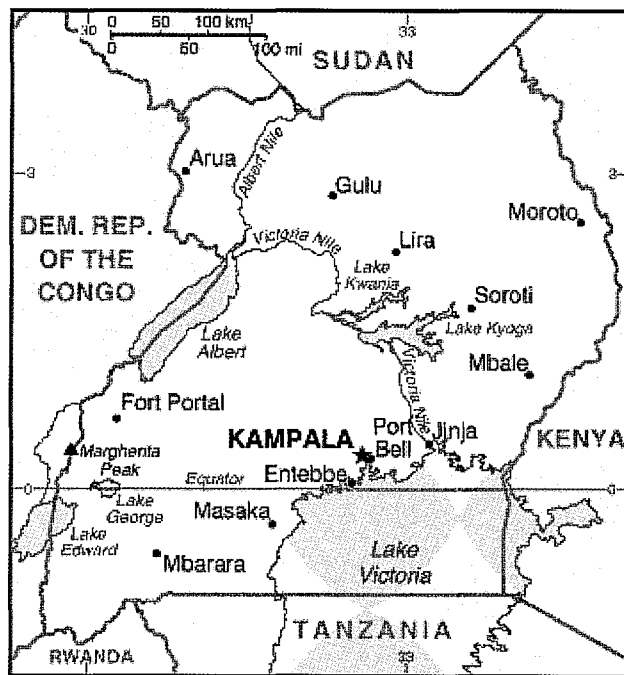
Het feit dat in Afrika sprake is van een hevige competitie, die bovendien leidt tot extreme uitsluiting en armoede, houdt in vergaande mate verband met de perifere positie van de regio in het wereld-systeem. Afrikaanse staten bevinden zich in een soort van vicieuze cirkel: de zwakte van Afrika op economisch, maar ook politiek vlak, ligt aan de oorsprong van de problemen die staten in Afrika treffen, maar tegelijkertijd is ze er ook het gevolg van. De positie van Afrika aan de rand van de wereld-economie dringt het continent in een kritieke toestand van chaos en instabiliteit, waarbij het uitbuitende karakter van het wereld-systeem een belemmering vormt om deze cirkel te doorbreken.

Warlordisme lijkt in deze situatie geen verandering te (zullen) brengen. Vanuit dit artikel is het te voorbarig een sluitend antwoord te geven op de vraag of de opkomst van krijgsheren eerder een bestendiging betekent van, dan wel een bijdrage tot de crisis van het kapitalistische wereld-systeem. Na een eerste aftasting ben ik geneigd te stellen dat warlords en hun strategieën het wereld-systeem op korte termijn veeleer versterken dan ondermijnen. De verschillende benaderingen van warlordisme lijken na confrontatie met het wereld-systeem perspectief systeem-bestendigend te zijn. Of krijgsheren een anti-systemische werking hebben, is moeilijker uit te maken. Enerzijds staan de ontwikkelingen haaks op een aantal principes eigen aan het kapitalistische wereld-systeem en anderzijds lijkt krijgsherenpolitiek een illustratie te zijn van een aantal contradicties die een aanwijzing vormen voor het einde van de moderne wereld-economie. Maar om een meer uitgesproken antwoord te kunnen geven, moeten de verschillende benaderingen van warlordisme verder worden onderzocht en nauwer in relatie gebracht met wereld-systeemanalyse en met elkaar. Ook moeten bijkomende, alternatieve perspectieven van deze krijgsherenpolitiek worden belicht. Bovendien heeft het oorspronkelijke centrum-periferie model van Wallerstein heel wat beperkingen. Het inpassen van warlordisme in de post-wereld-systeemanalyse van o.m. Harvey zou een enorme verrijking betekenen. Eén zaak is wel duidelijk. Een eventuele anti-systemische werking maakt van warlordisme of krijgsherenpolitiek nog geen anti-systeembeweging. Het perspectief van democratie en gelijkheid ontbreekt volkomen.

Afrika

<http://www.politicalresources.net/africa-map.htm>, 14/03/2007

Oeganda

<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ug.html>, 14/03/2007

BIBLIOGRAFIE

- BUIJTENHUIJS, R., 2000, 'Staat, politiek en samenleving', In VERKOREN, O., & HARTS-BROEKHUIS, E.J.A., (eds.), *Tropisch Afrika*, Van Gorcum, pp. 71-95.
- DOOM, R., & VLASSENROOT, K., 1999, 'Kony's Message: A New Koine? The Lord's Resistance Army in Northern Uganda', *African Affairs*, 98, 390, pp. 5-36.
- DOOM, R., 2000, 'Changing Identities, Violent Conflicts and the World System', In DOOM, R., & GORUS, J., (eds.), *Politics of Identity and Economics of Conflict in the Great Lakes Region*, Brussels, VUB University Press, pp. 15-91.
- DUFFIELD, M., 1999, *Internal Conflict. Adaptation and Reaction to Globalisation*, Dorset, The Corner House (Briefing 12, januari 1999), <http://www.thecornerhouse.org.uk/item.shtml?x=51968#index-01-00-00-00> 21/02/2007.
- MACKINLAY, J., 2000, 'Defining Warlords', In CILLIERS, J., & HILDING-NORBERG, A., (eds.), *Building stability in Africa: Challenges for the new millennium*, Pretoria, Institute for Security Studies (Monograph 46, February 2000), <http://www.issafrika.org/Pubs/Monographs/No46/Defining.html>, 21/02/2007.
- RENO, W., 1998, *Warlord Politics and African States*, London, Lynne Rienner Publishers, 257p.
- RENO, W., 2000, *War, Debt and the Role of Pretending in Uganda's International Relations*, Copenhagen, Centre for African Studies-University of Copenhagen, 21p. (Occasional Paper, juli 2000).
- RENO, W., 2002, 'Uganda's politics of war and debt relief', *Review of International Political Economy*, 9, 3, pp. 415-435.
- SAEY, M., s.d., *Wereld-systeem Analyse. Een antwoord op 1968. Een inleiding op de traditie van een nieuw verhaal*, Brussel, IMAVO, 145p.
- SAEY, P., 2002, 'Sociale identiteit, culturele strijd en wereld-systeemanalyse', In *Ruimte voor het verhaal van de andere. Over het in- en uitsluitend vermogen van het denken en het discours*, Mechelen/Berchem-Antwerpen, CIMIC en EPO, pp. 69-94 (Monografieën over interculturaliteit, 8).
- SAEY, P., 2004, Lesnotities, *Politieke Geografie II*.
- TAYLOR, P.J., & FLINT, C., 1999, *Political Geography: world-economy, nation-state, locality*, Harlow, Pearson Prentice Hall, 412p. (pp. 321-324).
- TAYLOR, P.J., 2000, 'World Cities and Territorial States under Conditions of Contemporary Globalization', *Political Geography*, 19, 1, pp. 5-32.

TAYLOR, P.J., 2004, *World-systems analysis and globalization. A Jacobsean exploration of pasts, presents and futures*, Lezing Universiteit Gent, 21 oktober.

TILLY, C., 1992, *Coercion, Capital and European States, AD 990-1992*, Massachusetts/Oxford, Blackwell Publishers, 271p.

VAN HOYWEGHEN, S., & VLASSENROOT, K., 2000, 'Ethnic Ideology and Conflict in Sub-Saharan Africa. The Culture Clash Revisited', In DOOM, R., & GORUS, J., (eds.), *Politics of Identity and Economics of Conflict in the Great Lakes Region*, Brussels, VUB University Press, pp. 15-91.

VERMAAS, P., 2005, 'Afrika's zoveelste dictator', *Knack*, 27 juli 2005, pp. 82-85.

WALLERSTEIN, I., 1983, *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*, London/New York, Verso, 163p.

WALLERSTEIN, I., 1978, *Het moderne wereld-systeem. Europese wereld-economie in de zestiende eeuw*, Nieuwkoop-Holland-Heureka, 470p. (Nederlandse vertaling door STOOF (J.) - oorspronkelijke titel: *The Modern World-System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*).